

Bilim, Bilimsel Yöntem ve İslam/ İlahiyat Bilimlerinde (Ulumu Diniyye) Yöntem Sorunu

📄 Gösterim: 2165

Konunun Önemi

Bilim, gücü ve etkinliği görmezlikten gelinemeyecek kadar önemlidir. İnsanlığın tarihsel akışında, kültür ve uygarlıkların yaratılmasında etkin olan unsurların başında bilim vardır. Bugün bütün dünyayı etki çemberi altına alan çağdaş Batı Uygarlığı, ağırlıklı olarak “Batılı Bilim Paradigması” doğrultusunda, bu paradigmanın biçimlendirdiği bir insan ve evren tasavvuru çerçevesinde şekillenmiştir.

Batı Uygarlığı’nı, duygusallığı bir kenara bırakarak bütün yönleriyle sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek ve doğru anlayabilmek için, önce, etkin olan bilim paradigmasının doğru çözümlenmesi gerekmektedir. Batı, bir yandan, “demokrasi”, “laiklik”, “hukukun üstünlüğü”, “insan hakları” gibi, “yüksek evrensel değerler” olarak öne çıkan değerlerin dünya ölçeğinde kabul görmesini ister ve beklerken; diğer yandan da, hem bu değerleri, hem de insanın yaşaması için gerekli olan doğal ortamı, kendi çıkarları doğrultusunda tahrip etmektedir. Daha açık bir ifade ile, insanlığın geleceği, bugün gücü elinde bulunduran ve dünyayı istedikleri gibi değiştirme ve dönüştürme hakkına sahip olduklarını zanneden ülkeler/devletler/insanlar tarafından gittikçe daha da karanlık hale getirilmektedir. İnsanlığın geleceği, bu dünyada insanca yaşamak gibi bir kaygısı olan herkesi ilgilendirecek kadar önemli bir meseledir. İnsanlığın daha insani bir bilim ve teknoloji anlayışına ihtiyacı vardır. İnsanlığın, insan olmanın ortak paydasını yeniden kurmaya ve insanca yaşamaya ihtiyacı vardır. Kısaca insanlığın insan fıtratına uygun yeni bir uygarlığa ihtiyacı vardır. Bunun yolu da, yeni bir din anlayışından ve yeni bir bilim anlayışından geçmektedir.

İnsanlığın geleceği açısından yeni bir bilim paradigmasına ihtiyaç vardır; çünkü mevcut bilim anlayışı, insanı “homo economicus”a indirgemiş, dünyayı sadece “tüketilecek bir nesne” olarak görmüş ve bilimi dogma haline dönüştürerek, bilim ve teknolojinin ürettiği gücün kontrolünü zorlaştırmış; insanı Tanrı’dan uzaklaştırarak, bir anlamda köleleştirmiştir. Tanrı’dan uzaklaşarak özgürleşmek mümkün değildir. Yeni bilim paradigması, yeni bir insan, yeni bir evren ve yeni bir uygarlık anlamına gelecektir.

Müslümanların kendi gelecekleri açısından da, yeni bir bilim paradigmasına ihtiyaç vardır. Müslümanların şimdiye kadar meydana getirdikleri kültürel mirasın/ kültür, san’at ve genel anlamda uygarlığın doğru anlaşılabilmesi ve sağlıklı değerlendirilebilmesi için yeni bilim paradigmasına uygun olarak geliştirilecek yeni bir bilimsel yöntemle mümkün olabilir. Müslümanların yarattıkları kültür ve uygarlığın eksenini oluşturan bilim anlayışının ve bilimsel geleneğin, kaldığı yerden olmazsa bile, kök hücrelerinin beslenerek yeniden üretim için hazırlanması ve daha önceki birikimden istifade edilerek yeni bir bilim geleneğinin oluşturulması, hem Müslümanların, hem de bütün insanlığın geleceğini doğrudan ilgilendiren bir tür zorunluluk olarak görünmektedir.

Müslümanlar, Batı Uygarlığı ile, daha önceki bütün kültür ve uygarlıklar arasında bir köprü görevi görmüşlerdir. Batı, Müslümanların Felsefe, Bilim, San’at, Edebiyat gibi alanlardaki katkılarını bilinçli olarak görmezlikten gelerek, kendisini doğrudan Eski Yunan’la irtibatlandırmış ve Müslüman halkayı devre dışı bırakmıştır. En azından bilim alanındaki Müslümanların kazanımlarının ortaya konulması, bilimsel düşüncenin tarihsel güzergahının ve gelişme aşamalarının haritasının çıkarılması, insanoğlunun tarihsel macerasının doğru anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bunun için de, Müslümanların geçmişte kullandıkları bilim paradigmasının/ bilimsel anlayışın; bilimsel geleneğin yeniden canlandırılması veya yeni bir geleneğin başlatılabilmesi için oluşturulması/ benimsenmesi gereken muhtemel bilim paradigmasının zaman geçirilmeden tartışılması gerekmektedir.

Müslümanların tarih boyunca meydana getirdikleri her türlü düşünsel/ bilimsel/felsefi/tecrübi/edebi vs. birikim, yaratılırken kullanılan yöntem iyi bilinmediği ve o zamanki ortam ve koşullar tam belirlenmediği için salt bir bilgi birikimi olarak durmakta ve ondan sağlıklı ve verimli bir şekilde yararlanabilmek pek mümkün olmamaktadır. Bu bilgi birikiminin içinde vahyi bilgi dahil, hurafeler ve batıl inançlarla birlikte her türlü bilgi mevcuttur. Bu bilginin kullanılabilir hale gelebilmesi için, öncelikle tasnif edilmesi lazımdır.

Selçuklu ve Osmanlı ilim/bilim geleneğinin motor görevini gören Medreselerin yerini, Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Mektep-Medrese ikilemi ile birlikte oluşan kırılmayı devralan Cumhuriyet Daru'l-Fünun'a bırakmış; onun içinde bir İlahiyat Fakültesi kurarak yüksek din eğitim ve öğretimini Üniversite içinde sürdürmeye karar vermiştir. Bugün Üniversite içinde yer alan İlahiyat Fakültelerinin yeri, konumu, amacı, niteliği ve görevleri konusunda, İlahiyat Fakültesi hocalarının bile kafalarının yeterince berrak olduğunu söyleyebilmek pek mümkün değildir.

İlahiyat Fakültelerinde, ciddi emek ve imkan harcanarak yüksek lisans, doktora ve sonrasında pek çok çalışma yapılmaktadır. Belli bir bilim paradigması ve üzerinde görüş birliğine varılmış bir yöntem anlayışı mevcut olmadığı için, harcanan emeğin –akademik payeler kazandırması dışında- karşılığının alındığını iddia edebilmek biraz zordur. Çünkü, her bir çalışma, bir bilimsel geleneğin devamı niteliğinde ve en azından çalışmada üretilenlerin ortak bir bilimsel bilgi havuzuna akmasını sağlayacak belli bir yöntem dahilinde yürütülmediğinden, ne geçmişin doğru anlaşılması ve aydınlatılması noktasında, ne de geleceğe ışık tutulması bakımından İlahiyat alanında bilimsel bir bilgi birikiminin oluşmasına gereği gibi katkı sağlayamamaktadır.

Son iki asır zarfında dünyada, Tabiat Bilimlerinin saltanatı hüküm sürmüştür. Almanya'da Diltey ve Ricke'de biraz olgunlaşan, Tarih Felsefesi çizgisindeki arayışlardan beslenen bir gelenek, her ne kadar Manevi Bilimler adı ile Pozitivizmle doruk noktasına yükselen Tabiat Bilimleri'nin egemenliğini biraz salladı ise de, başarılı olduğu pek söylenemez. Fakat, Tabiat Bilimleri'nin karşısında önemli bir bilgi birikiminin sağlanmasında etkili olduğu da ortadadır. Türkiye'de, maalesef, devletin olmayan bilim politikası, bilim olarak sadece Tabiat Bilimlerini görmektedir. Sosyal Bilimler/ İnsan Bilimleri/ Manevi Bilimler ile ilgili herhangi bir ciddi yatırımın yapıldığını söyleyebilmek pek mümkün değildir. İşte bu sebepten, İlahiyat alanında başlatılacak yeni bir bilim paradigması tartışmaları, özelde Türkiye, genelde bütün bilim dünyası için çok önemli kazanımları beraberinde getirebilir. Çünkü, İlahiyatçılar, insan gerçeğini daha iyi anlayabilecek bir donamına sahiptirler.

Bütün uygarlıkların temelinde din vardır; ekseninde ise bilim, kültür ve san'at. Toplumların mevcut din anlayışlarında ortaya çıkan köklü, sağlıklı gelişme ve değişimler, eğer sağlıklı ve etkin ise, daima yeni uygarlıkları tetikler. İnsanın muhtaç olduğu yeni uygarlık eğer Müslümanların eseri olacaksa, bunun yolu, din anlayışında ortaya çıkacak, muhtemel sağlıklı köklü değişikliklerden geçmektedir. Din alanında yenilenme, Müslümanların ondört asrı aşan bir zaman diliminde yarattıkları kültür ve uygarlık eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirilmeksizin gerçekleştirilemez. Kısaca, Müslümanların yarattıkları bilim, kültür ve san'atın doğru anlaşılabilmesi, bilime ve bilimsel yöntemlere bağlıdır.

Müslümanlar, Batı Uygarlığının mihverini oluşturan Batılı bilim anlayışı bütün dünyada egemen olmaya başlayınca, bilimsel geleneklerini sürdürebilme imkanını da yitirmişlerdir. Halkı Müslüman olan hemen bütün ülkelerin eğitim sistemleri değişmiş; çoğu zaman da, Batılı eğitim ve bilim anlayışı doğrultusunda biçimlendirilmiştir. Müslümanların yeni bir bilim geleneği oluşturmaları gerekmektedir.

Yeni Bilim Paradigması İhtiyacı

Bilim, en temelde, insanın varlık yapısı ile temellendirilebilir. Kendi varlığının farkında olan insan, doğal olarak etrafında olanların ve olup bitenlerin de farkındadır ve yaşayabilmek için öncelikle “doğru” (eşyanın ve olayların gerçekliğini mümkünse olduğu gibi ifade eden), “güvenilir” (algıların yanılmadığının tespit ve teyit edildiği; belgeleri olan; zandan ve tahminden daha ileri düzeyde) ve paylaşımına açıldığında “savunulabilir” (başkalarını bu bilginin doğruluğu konusunda ikna imkanı olan) bilgiye ihtiyacı vardır. Çünkü insan, bir yandan içinde bulunduğu koşullara uyum sağlamaya çalışırken, diğer yandan da kendine bir gelecek inşa etmek zorunda olan bir varlıktır. Bu aynı zamanda insanın kendini inşa etmesi, kendini gerçekleştirme anlamına da gelmektedir. İnsan, iç içe iki mekan algısı taşır: Kendisini kuşatan her şey ve bunların insan zihnindeki izdüşümü, ya da imgesi/ algısı/ tasavvuru. Bu durum, insan için temelde iki tür varlık algısını beraberinde getirir: Dış dünyada varlık, insanın zihninde varlık. Zihinde varlıklar da, dış dünyada olanların iz ve isimleri ve sadece zihinde olan varlıklar olarak iki grupta düşünülebilir. Bütün bunlar, en temelde, insanın “isimleri”/ isimlendirmeyi öğrenmesi ile başlayan insan olma sürecinin doğal uzantılarıdır. İnsanın isim verdiği her şey, artık yeni bir şey olmaktadır. Böylece ilk problem de ortaya çıkmış olmaktadır: Zihinde olanlarla dış dünyada olanların ne kadar örtüştükleri, ya da dış dünyada olanların ne kadarını isimlendirip bilebildiğimiz sorunu. Bu, aynı zamanda insanın “yaratıcı” yeteneklerle donatılmış olması ile ilgili bir sorundur. Çünkü, insan sadece gördüklerine isim vermekle yetinmemekte, düşündüklerini, hayal ettiklerini de

isimlendirme cesaretini kendinde bulabilmektedir. Toplumsal hayatla birlikte, işin içine, diğer insanların bilgi, tecrübe ve birikimleri de girmektedir. Kısaca, insan, önce her şeyi karma karışık hale getirmekte, sonra da işin içinden çıkabilmek, gerçeği, doğruyu bulabilmek için yollar aramaya başlamaktadır..

İnsanın kendini içinde bulduğu evren, bir bilmece gibi insanın önünde durmaktadır. Buna, insanın zihninde yarattığı evrenin de eklenmesi gerekmektedir. İnsanın kendisi de ayrı bir bilmedir. İnsan, bilmek istemektedir. İnsanın dışındaki her şey ve yine insan bilinmek istemektedir. İnsanın dışındaki her şey, insana, insanın aklına, algılarına, yeteneklerine, tecrübesine, bilgi birikimine, donanımına ve niyetine göre açılmaktadır. İnsan, bildiğini bildiği andan itibaren, daha çok bilmek ve bilgisini kullanmak istemektedir. Böylece ortaya, “anlama”, “açıklama”, “kontrol etme”, “değiştirme-dönüştürme”, “üretme”, “icat etme” ve “yaratma” çıkmaktadır.

Her bir insan, tek, “özgün” bir varlıktır; ancak hayatını diğer insanlarla birlikte sürdürmek zorunda olan bir varlıktır. Her insan, kendi varlığının farkındadır; farkında olmasa bile, her an yeni bir insandır; yani “oluş” halinde bir varlıktır. Toplumsal hayat, insanın bu özgünlüğünü ve oluş halinde oluşunu, zamanla iş bölümüne ve bazı insanların bazı konularda daha birikimli olmasına taşımıştır. Çünkü, her insanın, her şeyi bilmesi, hiçbir zaman mümkün değildir. Sonuçta ortaya bilgi havuzları ve bazı şeyleri bazı insanlara göre daha iyi bilen insanlar çıkmıştır. Bilgi havuzlarındaki bilgi arttıkça da bunun ayıklanması gerektiği görülmeye başlanmıştır. Bize yazılı olarak intikal eden özgün havuzlardan birisi, aynı zamanda geleneğini oluşturmayı da başarmış olan Felsefedir. Felsefe, en azından eski Yunan’dan beri, bir şekilde temsilci bulmuştur. Felsefeden sonra kendi varlığını hissettiren en önemli bilgi havuzlarından birisi de dinsel bilginin oluşturduğu havuzlardır. Bu tür havuzlar, tarih boyunca, hiçbir zaman eksik olmamıştır; dolayısıyla, her zaman temsilcileri de olmuştur; ancak, yaygın Tek Tanrı inancına rağmen Felsefe gibi tek bir kanal olmayı asla başaramamıştır...

İnsanların bilgi birikimi arttıkça, doğal olarak bilginin yoğunlaştığı alanlar, yani bilgi havuzları da artmıştır. İşte bu süreç içinde, yavaş yavaş bilginin neliği, niteliği, tasnifi vb konularla uğraşan, bilgi üretimini bir tür meslek edinen, bilim adamının öncüleri diyebileceğimiz bazı insanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bugünkü modern bilim ve teknolojinin de arka planını oluşturan bu sürecin, en azından 1300 yıllık serüvenini, her ne kadar Batılılar görmezlikten gelseler de, takip etmemiz mümkündür. Belki de, gerçek anlamda bilim ve bilimsel bilginin ilk temsilcilerinin Müslümanların içinden çıktığını söylemek, bir hakikati teslimden başka bir şey olmayacaktır.

Batı, Klasik Yunan Felsefesi’ni Müslümanlardan almasına rağmen, Felsefe’deki Müslüman halkayı görmezlikten gelmiş; üstelik, bilimsel düşüncenin ve muhtelif bilim dallarının Felsefe’den çıktığını iddia etmiştir. Oysa, tıpkı Felsefe’de olduğu gibi, bilimsel düşüncenin ve bilimin gelişmesinde de Batılıları derinden etkileyen Müslümanların oluşturdukları ciddi bir birikim vardır. Bu birikim, Endülüs, Sicilya ve Anadolu başta olmak üzere çeşitli kanallarla Batı’ya taşınmıştır. Batı, Rönesans ve Reform’la başlayan süreçte, Müslümanlardan ve başka yörelerden aldıklarını yeniden üretmeyi; ortaya çıkan bilim ve teknoloji ekseninde Batı Uygarlığı’nı yaratmayı çok iyi başarmıştır. Ancak, bugün gelinen noktada, hem Batı bilim ve teknoloji anlayışının köklerinin, hem de sonuçlarının ciddi olarak sorgulanması gerekmektedir. Çünkü, Batı’nın ürettiği bilimin temelini oluşturan paradigma, artık insanlara mutluluk getirmediği gibi, insanları kıyamete zorlamaya başlamıştır. İnsanlığın yeni bir bilim paradigmasına ve daha insani bir teknoloji anlayışına ihtiyacı vardır.

Müslümanların ürettikleri bilim paradigmasında, insan “eşref-i mahlukat”, tabiat Tanrı’nın insana bir emanetiydi. Batı, insanı “homo economicus”, tabiatı da sömürülecek bir alan olarak görmüştür. Akli Kilise’nin ipoteğinden kurtaran Batı, Rönesans’la kendine gelmiş, Reform’la önündeki en önemli engellerden kurtulmuş ve Sanayi Devrimi’ne doğru yelken açmıştır. Böylece, bilimsel düşüncenin temsilciliği de, Batı’ya geçmiş, Bağdat, Kahire, Kurtuba ve İstanbul’un yerini, Londra, Paris ve Berlin almıştır. 20. asrın ortalarına doğru yeni merkez Newyork, Washington olmuştur.

Mevcut Batı Uygarlığı, özellikle Amerika’nın yörüngesine girmesiyle birlikte, kendi ürettiği birtakım evrensel nitelik taşıyan değerleri, yine kendisi tahrip etmektedir. Anlam kaybı (varoluşsal anlam boşluğu), çevre kirliliği, insanın temel ihtiyaçlarına cevap verememe, insanın doğuştan getirdiği korkuların derinleşmesi ve kalıcı hasarlara yol açmaya başlaması ve benzeri sebepler, insanlığın geleceğinin, Batılıların insafına bırakılmayacak kadar önemli olduğunu düşündürmektedir. İnsanlığın geleceği açısından, Batı Uygarlığı’nın temellerinin bir bütün halinde yeniden sorgulanması gerekmektedir. Yeni bir “insan”, bilim, teknoloji, san’at, tabiat

anlayışına; kısaca yeni bir uygarlık anlayışına ihtiyacı vardır. Yeni bir uygarlığın yaratılabilmesi, Batı Uygarlığına vücut veren kök unsurların, hangi noktalarda olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep oldukları da görülerek yeniden tespiti gerekmektedir.

Bilim, insanoğlunun yarattığı uygarlığının omurgasını veya eksenini oluşturmaktadır. Batının insan, tabiat ve bilim anlayışının doğal sonucu olarak, Batıda öncelikle Tabiat Bilimleri alanında gelişmeler dikkat çekmiştir. Burada esas amaç, tabiatın kontrol edilmesi ve insanın elinin değdiği her şeyin bir tür “tüketim nesnesi”ne dönüştürülmesi olduğu için, bilim, doğrudan teknolojinin emrine verilmiştir. Teknolojinin de sağladığı destekle, bu alanda bilgi üretimini kolaylaştıracak bir “bilimsel yöntem” oluşturulmuş ve bilimin egemenliği ilan edilmiştir. Artık, neyin bilim sayılıp sayılmayacağı, tabiat bilimlerinin ve onun yönteminin takip edilip edilmemesi bağlı hale gelmiştir. Bu bilim paradigmasının elindeki en büyük silah “kesinlik” olmuştur. Bugün gelinen noktada, artık bilimde hiçbir şekilde “kesinlik”ten söz edilmemektedir. “Doğrulanabilirlik”, artık, “yanlışlanabilirlik” tartışmalarından bağımsız olarak düşünülmemektedir. Batı kökenli hakim paradigma, insanın hayatı bir bütün olarak görme, anlama imkanını yitirmesine yol açtığı gibi, insanlığı ciddi bir “anlam” krizinin içine sürüklemiştir. Din olmadan, hayatın anlamını yakalamak pek mümkün değildir. Öyleyse, yeni bilim paradigması, vahyi dışlamadan, onu en azından bilgi kaynağı olarak görmek ve dinin hakkını vererek, hatta onunla işbirliği yaparak, insanın en iyi şekilde insanlığını gerçekleştirmesine, insanların insan olma ortak paydasını, insanı insan yapan yüksek evrensel değerleri de hesaba katarak gelişmesine katkıda bulunmak zorundadır.

Bilgi Havuzları ve Din- Bilim

İnsan, sürekli gelişen ve değişen, kendini gerçekleştirmeye çalışan “oluş” halindeki bir varlıktır. Birey olarak her insan özgündür, biriciktir. Daha da ötesi, yaşanılan her an da özgündür. İnsan, hayatının her kademesinde farklı bir algı, bilgi ve bilinç düzeyinde bulunur. İnsanın olay ve olguları algılaması, anlaması ve açıklaması bulunduğu/ durduğu yere, konumuna, yeteneklerine, bilgi birikimine ve sahip olduğu bilginin niteliklerine göre değişir. Bu durum, birey ve toplum planında, kendiliğinden, nicelik ve nitelik yönünden farklı bilgi ve bilgilenme düzeylerinin oluşmasını sağlar.

Hayatımızı sürdürebilmemiz için gerekli olan asgari temel bilgileri, hayatın doğal akışı içinde, çoğunlukla farkına varmadan öğreniriz. Bu bilgiler, bize tevarüs yoluyla aktarılır. Bireysel ve toplumsal hayatın akışı, -farkında olunsun veya olunmasın- insanlar arasındaki iletişimi mümkün kılan bu en alt düzeydeki bilgi birikimi ile gerçekleştirilmektedir.

İnsanoğlunun, görebildiği, hissedebildiği, tadabildiği, dokunabildiği, işitebildiği, sezebildiği ve düşünebildiği her şey doğal olarak ilgisini çeker. İnsan, isteyerek veya istemeyerek ilgisini çeken her konuda bilgi sahibi olur. Toplumsal ilginin yoğunlaştığı konularda, kaynağı ve niteliği konusunda belirsizlikler bulunan bilgi havuzları/bilgi alanları ortaya çıkmaktadır. Din, sağlık, ekonomi, felsefe, hukuk, edebiyat hemen akla gelebilecek bilgi havuzlarıdır. Bu alanlardaki bilgi birikiminin, insanların ihtiyaçları doğrultusunda “kendiliğinden” oluştuğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle, toplumsal hayat, bir tür kolektif hafızanın oluşmasına da yol açmaktadır. İnsanlar, birbirlerinin tecrübelerinden ve birikimlerinden yararlanarak bilgilerini artırmaktadırlar. Bu karşılıklı etkileşim, bilgi havuzlarının oluşmasında etkin olan hususlardan birisidir. Ancak, bu bilgi havuzlarının/kümelerinin/alanlarının içinde, akla gelebilecek her türlü bilginin mevcut olduğu unutulmamalıdır.

Bilgi havuzlarında, ilgilenilen konu ile ilgili farklı düzeylerde bilgiler bulunabilir. Kulaktan kulağa aktarılan tecrübeler, duyulanlar, bilimsel araştırmalardan sızan bilgiler, mitolojiler, hurafeler, batıl inançlar, dinsel bilgi ve pratikler, içinde yaşanılan ortam, her türlü kültürel etkileşim, “bilgi havuzları”nı besleyen kaynaklar arasındadır. Bu bilgilere, çoğunlukla, duyma yoluyla (şifahi kültür) ulaşılır. Bu bilgi havuzlarının en temel özelliği, her türlü bilgiyi içinde barındırması ve bu bilgilerin kaynağının ve niteliğinin belirgin olmamasıdır. Bunlara kabaca “malumat” demek de mümkündür.

Her insanın, arzu ettiği bilgi havuzundan bilgi edinme konusunda sınırsız bir özgürlüğü vardır. İsteyerek veya istemeyerek bu havuza katkı da sağlayabilir. Bu özgürlüğün hiçbir şekilde kısıtlanması mümkün değildir. Ancak, sadece bilgi alanından beslenen insanların, bu bilgiyi üretime yönelik kullanmaları pek mümkün değildir. Bilginin yeniden üretilebilmesi için, öncelikle tasnif edilmesi gereklidir. Bilginin tasnifi ile birlikte artık bilimsel bilgi süreci başlamış olur.

Bilgi havuzlarının beslenme kaynaklarından birisi de bilimdir. Çok az insan bilimle doğrudan ilgilidir.

İnsanın yaratıcı yetenekleri, ancak doğru bilgi ile etkin olabilmektedir. Bu yetenekleri sayesinde kendini tanıır; çevresinde olup

bitenleri anlar ve açıklar; bilgi birikimini kullanarak kültür ve uygarlıklar yaratır; teknoloji üretir.

İnsanın yaratıcı yetenekleri, akıl ve duygu sayesinde etkin olur. Düşünen insan, evrende olup bitenlerin bir Akl'ın ve İrade'nin eseri olduğunu anlar. Evrendeki ahenk, varoluşun yasaları, yaratmanın Akl'ın ürünü olduğunu düşündürmektedir. Yaratılışın yasalarının deşifre edilmesi ve matematik diline çevrilmesi doğa bilimlerini oluşturur. İnsan ürünü olan olay ve olguların anlaşılması da İnsan bilimlerini oluşturur. Bilim, insan ürünüdür. İnsanı ilgilendiren her şey de, bilimin konusudur.

İnsanın kendisiyle ve evrenle ilgili birtakım temel soruları vardır. "Ben kimim?", "varlık nedir?", "yaratma ne demektir?", "insan nereden gelmiş, nereye gitmektedir?", varolmak ne demektir?" gibi sorular, insanın anlam arayışının beraberinde gelen köklü sorulardır. İnsanın bu tür temel sorularına verilen cevaplar, din, felsefe, san'at ve bilim alanlarında kendine yer bulabilmektedir. Din, felsefe ve san'at, bu yönüyle hem bilgi alanlarıdır; hem de insanı ilgilendirdikleri için, bilimin konusu içindedirler.

Din alanını örnek alarak bilgi alanı ve bilim ayrımını biraz daha netleştirmemiz imkan dahilindedir. Din alanı, İlahiyat Fakültesi'nde okuyan bir öğrenci için veya bu fakültede akademik çalışma yapan bir kimse için, öncelikle bir bilim alanı, daha sonra da bilgi alanıdır. Din alanı, bir tıp profesörü için, sadece bir bilgi alanıdır. Sağlık da bir İlahiyatçı için sadece bir bilgi alanıdır.

Bilgi alanında kalan bir kimse, ilgilendiği konuda bilgili bir kimse olabilir; fakat, o konuda bilimsel faaliyette bulunduğunu iddia edemez. Ancak, bilim adamı, ister istemez, konusu ile ilgili bilgi alanını da bilmek durumundadır.

Din, bilim ve felsefe, insanın anlam arayışına cevap verebilecek üç önemli gelenektir. Her üç alandaki bilgi birikimi, aslında insanın kendini arayış serüveninin izlerini taşımaktadır.

Din, bilim ve felsefe, öncelikle "bilgi alanları" olarak karşımızda durmaktadır. İnsanoğlunun, zihinsel çabalarının ürünü olan bilgiler, daha çok, hayatı anlamlı kılma yolları da diyebileceğimiz bu üç alanda yoğunlaşmıştır. İnsanlığın gelişmesi, bu yolların birbirlerinin alternatifi olmaksızın aynı yere gittiğinin bilinmesine bağlıdır. Bu yolların kavşak noktaları, insanlık tarihinde hep bir nirengi noktası olmuştur.

İnsanoğlu, kendi varlığının farkında olan, kendini gerçekleştirmek üzere bu dünyada bulunan sosyal bir varlıktır. Din, felsefe ve bilim, bu farkında oluş süreci ile birlikte başlar.

Din, bilim ve felsefe arasındaki ilişki, toplumsal yapının sağlıklı olup olmamasına göre, yapıcı veya yıkıcı olabilmektedir. Felsefe, tarihi boyunca, daha çok, entelektüel kaygıları olan bir azınlığın ilgi odağı olmuştur. Bilim de, anlama, açıklama, bilme çabaları öne çıkan, yeniden hoşlanan, yaratıcı yeteneklerini sürekli etkin kılmak isteyen bir grubun ilgisini çekmiştir. Felsefeyle ve bilimle uğraşan insanların sayısı, her zaman sınırlı olmuştur. Çünkü, her iki alan da, çok yoğun özveri isteyen, birikimin paraya ve şöhrete dönüştürülmesi pek kolay olmayan alanlardır. Bilim adamları ve filozoflar, çoğu zaman, içinde yetiştikleri toplum tarafından dışlanmışlardır. Yeni olanı görmek ve ifade etmek kadar, onu anlamak ve benimsemek de zordur. Din, insanlık tarihi boyunca, insanın, ya da inanmanın, her insanın ilgi alanı içerisinde olmuştur. Felsefe ve bilim, toplumsal hayatta öne çıkmayınca, boşluk din tarafından doldurulmuş; din, gelenekle bütünleşerek, hayatın bütününi kuşatmıştır. Felsefe ve bilim, gücünü hissettirmeye başlayınca, din, kendine özgü alanına çekilmiştir. Dinin etkinliği azalınca da, bilim, dinin fonksiyonlarını üstlenmeye başlamıştır. Oysa olması gereken, din, bilim ve felsefe arasında yıkıcı rekabetten öte, tatlı, ahenkli bir işbirliğidir. Çünkü, dinin, felsefenin ve bilimin kulvarları, zaman zaman kesişse de, birbirinden farklıdır.

Kendi varlığının farkında olan insanoğlunu en çok korkutan şeylerin başında yalnızlık, belirsizlik, boşluk ve kaos gelir. Din ve bilim, insanı bu kaostan, belirsizlikten kurtarır. Bunlar, kendini inşâ etme sorumluluğu ile varlık sahnesine çıkan insanın yolunu aydınlatan, asla birbiri ile çelişmemesi ve çatışmaması gereken temel "araç"lardır. Din'in kurumlaşması, -temel çerçevesi vahiyle belirlenmiş olsa bile- insan eliyle gerçekleşir. Bilim ise, tamamen insan ürünüdür. Din ve bilim, birbirlerinin alanlarına saygı göstererek işbirliği yaptıkları zaman, insan, kendisiyle, toplumla ve Tanrı ile barış içinde yaşama imkanına kavuşabilir. Din ve bilimin çatışması, her zaman felaket getirmiştir.

Düşünen insan, kendisinin Tanrı olmadığını farkettiği andan itibaren, fıtratından kaynaklanan saiklerin etkisiyle, bir "anlam arayışı" sürecinin içinde bulur kendisini... Bilim, çerçevesi bilme, anlama ve açıklama çabaları tarafından belirlenin bu sürecin doğal

sonucudur. "Bilim, temelde, insanoğlunun, kendisini ve çevresini daha iyi tanıyıp, gerektiğinde, etkileyebilme, ona egemen olup kendi kontrolü altına alma şeklindeki doğal istek ve güdüsünden kaynaklanmaktadır. Bilimin temel işlevleri anlama (verstehen), açıklama (erklaren) ve kontrol olarak ifade edilebilir" (Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ank. 1998, 8) . İnsan ürünü olan bilimsel faaliyetlerin yürütüldüğü belli başlı üç alan vardır: Bunlar: "Toplum (sosyal) bilimleri, doğa (fizik ve tabiat) bilimleri ile matematiktir.. Doğa bilimleri ile toplum bilimleri arasındaki temel ayırım, içeriklerinin kontrol ve incelenebilme güçlüklerindeki düzey ayrılığıdır. Bilimlerden, yalnızca matematik (ve mantık) mutlak olup, ötekiler görelidir" (Karasar, aynı eser, 11).

Tabiatla olup-bitenler, matematik diliyle ifade edilebilen "yasa"lara göre gerçekleşir. Tabiat bilimleri "Yaratıcı"nın "varlık"ı yaratırken koyduğu bu yasaların keşfedilmesi, anlaşılması, açıklanması ve matematik diline tercüme edilmesi faaliyetidir. İnsanoğlu, yasaları matematik diline tercüme etmekle, madde üzerindeki tasarruf gücünün ("Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri, lutfedip verdiği rızkı aramanız için denizi buyruğunuz altına veren Allah'tır, belki artık şükredersiniz. Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda, düşünen kimseler için dersler vardır". Casiye, 12-13.) ve yaratıcı yeteneklerin en üst seviyede etkin olmasına imkan sağlayan muhteşem teknolojiyi yaratmıştır.

"Kültür"ü insanın tabiatla katkıları şeklinde tanımlayacak olursak (Yılmaz Özakpınar, İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü, İst. 1997, 11-12) , "Kültür Bilimleri" (Doğan Özlem, Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, İst. 1986), "Manevi İlimler" (Kamuran Birand Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama, Ank. 1960; Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi, Ank. 1954), "İnsan Bilimleri" (H. P. Rickman, Anlama ve İnsan Bilimleri, çev. Mehmet Dağ, Ank. 1992) veya "Sosyal Bilimler" in insana özgü olan bu alandaki "anlama"ya dayalı bilimsel faaliyete verilmiş isimler olduklarını görürüz. İnsanoğlu, "din"i de anlamak durumundadır. Genel olarak "din olgusu", özel olarak da her din, bütün yönleriyle bilimin konusudur. Bilimin konusu olarak, dinle ilgili bütün tezahürleri kapsayacak şekilde "Din Bilimleri", ya da teolojiyi merkeze alarak söyleyecek olursak "İlahiyat Bilimleri"nin yeri, İnsan Bilimleridir. Tabiat bilimleri alanındaki araştırmalar ne kadar bilimsel ise, insan bilimlerinin alanında ve onun bir alt şubesi olan "İlahiyat Bilimleri" alanındaki araştırmalar da en az onun kadar bilimseldir.

Üniversiteler evrensel düşüncenin yeşerdiği, araştırmaların bilimsel yöntemlerle yapıldığı, bilimsel bilginin üretildiği yerlerdir. Üniversitelerin bir birimi olan İlahiyat Fakülteleri de, birer bilim yuvasıdır. Bu fakültelerde, ağırlıklı olarak din, bilimin konusu yapılıır. Müslümanların on dört asırlık birikimleri, Kelam, İslam Tarihi, İslam Mezhepleri Tarihi, Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi disiplinlerde bilimsel yöntemlerle araştırılır; eleştiriye tabi tutulur; sağlıklı bir din anlayışına ulaşabilmek için bu birikimden nasıl yararlanılacağı tartışılır.

"Din" in bilimin konusu olması, dinin bilimin egemenlik alanında alanında olduğu, bilim tarafından biçimlendirildiği anlamına gelmemektedir. Bilim, din alanındaki bilginin "bilimsel bilgi" olmasını sağlar; ulaştığı sonuçları insanlara önerir. Bilimin hiçbir alanında ulaşılan sonuçların zorla kabul ettirilmesi, empoze edilmesi söz konusu değildir. Bilimsel doğrular ortaya konulur; isteyen onları benimseyerek, din anlayışını bilimsel bir zeminde kurabilir.

Bilimin ve dinin kendilerine özgü alanları olmasına rağmen, insanoğlunun birey ve toplum planında insanca yaşayabilmesi için, bilimin ve dinin işbirliğine ve birlikte etkin olmalarına şiddetle ihtiyaçları vardır. Yirminci asrın başlarında, bilim ve din karşı karşıya getirilmiştir. Oysa, bilim de, din de hayatın gerekleridir. "Her ikisine de gerek olduğu için birbirlerine karşı olmamalıdır. Gerçekte bilim dine dayanmalı, din de bilimsel bir akılcılık içermelidir. Bilim ile din arasında uyum kurmanın bütün insanlık için son derece aydınlatıcı bir etki olacağına içten inanıyorum. Bu bağlamda Albert Einstein'ın 'Dinsiz bilim aksak, bilimsiz din ise kördür' sözlerinin şimdi, onun bunu söylediği zamandan daha büyük önem taşıdığını düşünüyorum" (Ikeda). (A. Toynbee- D. Ikada, Yaşamı Seçin, çev. Umur Arık, Ank. 1992)

Bilimsel Yöntem

"Bilimsel yöntem, olgusal nitelikli problem çözmenin, bilim üretmenin bilinen ve belli süreçleri olan, en güvenilir yolu olarak kabul edilir". (Karasar, 12). Bilimsel bilgiyi, en genel anlamda olgusal, sistemli, akılcı, birikimli, sağlam ve görelî bilgi olarak tanımlarsak, bizi böylesi bir bilgiye götürecek süreç ya da süreçler, bilimsel yöntem olarak ortaya konulabilir.

Merkeze bilimsel bilgiyi alacak olursak, insan ürünü olan bilimin, genel anlamda, doğa bilimlerinin ve insan bilimlerinin ortak paydasına sahip olduğunu görürüz. İşte bu ortak payda, yöntemin gereksizliğini ileri süren tartışmaların ötesinde, bilimsel yöntemin

de bir ortak paydasının olması gerektiğini düşündürmektedir. Bu, bütün bilim alanlarında kendisini hissettiren, ürünün ortak bilim havuzuna akmasını sağlayacak olan temeldir. Buna belki de, yöntemden çok kök bilim paradigmasından kaynaklanan temel yöntem ilkeleri adını vermek de mümkündür.

Kök bilim paradigması, bilimin insan ürünü ve göreceli olması şeklinde özetlenebilir. İnsan ürünü ve göreceli olan bilim, bilgi havuzlarında yer alan diğer bilgi türlerinden farklı olarak güvenilir, sağlam ve savunulabilir bilgi olmak durumundadır. Durum böyle olunca, ne doğa bilimlerinin yönteminin diğer alanlara dayatılması, ne de diğer alanlardaki yöntem anlayışının genel geçerliğinin iddiası söz konusu olacaktır. Kök bilim paradigması, her alanın, bilim ortak paydası altında, kendine özgü boyutları olan bir yöntem geliştirmesine engel değildir.

Bütün bilim alanlarında geçerli olacak, kök paradigmanın ışığında geliştirilecek olan temel yöntem ilkelerinden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: “Bilimsel yöntem; açık seçiktir, denetlenebilir; yansızdır; eleştirici ve düzelticidir; deneyicidir; akla uygundur; duyarlılığı yüksektir; olgusal düzeyde, bilinen en güvenli problem çözme yöntemidir” (Karasar, 17) .

Kök bilim paradigması temelinde şekillenen temel yöntem ilkeleri, gerek doğa bilimlerine, gerekse, insan bilimlerine, ortak payda zemininde kendi yöntemlerini inşa etme imkanı sağlamaktadır. Ayrıca, doğa bilimleri veya insan bilimleri şemsiyesinin altında yer alan diğer disiplinler de, bu temeller üzerinde kendilerine özgü yeni oluşumları gerçekleştirebilirler.

İlahiyat Çalışmalarının Bilimselliği/ İslam Bilimlerinde Yöntem

İslam dünyasının hemen her yöresinde İslam’la ilgili sayısız çalışmalar çalışmakta, tahmin edilemeyecek kadar büyük emek harcanmaktadır. Bu çalışmalar, ne Müslümanların kaybettikleri bilimsel geleneğin bir parçası; ne de Batılı bilim paradigması çerçevesinde üretilen, Batı bilimsel birikimine eklenilebilecek bir unsur olarak görülmektedir. Batı patentli mevcut hakim bilim paradigması, Batı’da üretilmesine rağmen, henüz Sosyal Bilimler/ İnsan Bilimleri/ Manevi Bilimler alanındaki arayışları içine sindirebilmiş değildir. Bu sebepten, insanlığın geleceği açısından yeni bir bilim paradigmasından ve yeni bir bilimsel yöntemden söz etmek ihtiyacı hissedilmektedir.

Mevcut koşullarda, yeni bilim paradigmasının kabul görmesini, daha sonra da İslam Bilimleri Alanı’nın benimsemesini beklemek, elbette düşünülebilecek bir husus değildir. Çünkü, bırakın Müslümanları, insanlığın beklemeye tahammülü yoktur. Öyleyse yapılacak tek şey kalmaktadır: Mevcut bilim paradigmasında oluşan gediklerden ve genleşmelerden yararlanarak, ya da onun özündeki kök bilim paradigmasını merkeze alarak, bilimsel yöntemin ve bilimsel bilginin genel özellikleri çerçevesinde, Sosyal Bilimler şemsiyesi altında bilimsel faaliyetleri sürdürmek. Böylece, hem insanlığın bugün ulaştığı bilgi birikiminden yararlanılarak, yeni bilim paradigmasının oluşmasına katkı sağlanmış olur; hem bu birikimin ve bilimsel anlayışının İslam geleneğindeki bilim kök hücreleri ile yeniden buluşmasına imkan hazırlanır; hem de üretilen bilimsel bilginin bilim havuzlarına akması imkan dahiline sokulmuş olur. Zaten, İlahiyat Fakülteleri’nin Üniversite bünyesindeki yeri de, ona Sosyal Bilimler şemsiyesi altında bilim üretebilmesi için yasal bir konum belirlemektedir. İlahiyat Fakülteleri de, Üniversitelerin diğer birimleri gibi birer bilim kurumudur.

İslam Bilimleri, Sosyal Bilimler şemsiyesi altında yer alacakları için, beş kademedен oluşan, en üstte de bilim adamının kişisel anlayışı ile taçlanan bir yöntemle çalışılacaktır. En temelde bütün bilimlerde ortak olan genel bilimsel yöntem; onun üzerinde Sosyal Bilimler’in yapısal özellikleri ile örülen, “açıklayıcı anlama”yı da içeren Sosyal Bilim Yöntemi; onun üzerinde İslam Bilimleri Yöntemi; daha sonra İslam Bilimleri içindeki uzmanlık alanlarının kendine özgü niteliklerini öne çıkartan İhtisas Alanı Yöntemi ve nihayet bilim adamının yöntem anlayışının özgün nitelikleri. Bu piramit bize, İlahiyat Bilimlerinde ihtisaslaşmanın bir derinleşmeden çok bir yükselme olması gerektiğini de göstermektedir. Bu hem yöntem hem de alan olarak yükselmez. Söz gelişti İslam Mezhepleri Tarihi alanında çalışan bir insan, sağlıklı bir bilimsel bilgi birikimine sahip olabilmek için, Temel İslam Bilimlerinin oluşturduğu bir zemin üzerinde, Kelam’ın, İslam Tarihi’nin ve İslam Felsefesi’nin desteğini de alarak, Mezhepler Tarihi çizgisinde yükselmek durumundadır.

Sosyal Bilimler şemsiyesi, İlahiyatçıya, Felsefe-Sosyoloji-Psikoloji-Antropoloji gibi alanların yöntem desteğini kolayca kullanma imkanı sağlayacaktır. Ayrıca, İlahiyat alanında üretilenlerin Sosyal Bilimler kanalıyla Bilim ortak havuzuna taşınması da mümkün olacaktır.

Sosyal Bilimler zeminini kullanan İslam Bilimleri, İslam Bilimleri şemsiyesinin altında kendine yer bulan Kelam, İslam Mezhepleri Tarihi, İslam Tarihi, Tefsir, Hadis, İslam Hukuku gibi disiplinlerin kendilerine özgü yöntemlerini geliştirebilecekleri tabanı hazırlamak durumundadır. Bir başka ifadeyle, İslam Bilimleri Yöntemi, İlahiyat alanında bilimsel çalışma yapacak olan herkes için gerekli olan yöntem ortak paydası olarak işlev görecektir. Mevcut durumda, sanki Tefsir, Kelam, İslam Hukuku gibi disiplinler, birbirleri ile hiç alakası yokmuş gibi hareket etmektedirler. Oysa, bu disiplinlerin hiçbirisinde, diğerleri ile bir şekilde bağlantı kurulmadan, bütüncü bir yaklaşım tarzı esas alınmadan sağlıklı bilimsel çalışma yapılamaz. Çünkü, hem bu disiplinlerin teşekkül süreçleri birbirinden bağımsız değildir; hem de, hemen hepsi bir şekilde diğerleri ile bağlantılı; hatta bazen iç içedir.

İslam Bilimleri Yöntemi'nin en temel amacı, bu alandaki disiplinler çerçevesinde bilimsel bilgi üretmektir. Böylece dinsel bilgi havuzunda bulunan bilgilerin içinden, üretimde kullanılacak nitelikteki sağlam, güvenilir, apaçık bilgiler ayıklanarak ortaya çıkarılmış olur. Üretilen bilimsel bilgi, geçmişle ilgili olabileceği gibi, gelecekle de ilgili olabilir; tarihin geçmişteki hakikatlere uygun olarak yeniden inşa edilmesinde kullanılabilmesi gibi, gelecekte sağlıklı din anlayışı geliştirilmesinde etkin olabilir. Aslında dinle ilgili bütün faaliyetlerin, geçmiş, şimdi ve geleceği birlikte kuşattığı çoğu zaman gözden kaçmaktadır.

Daha önce de ifade edilmeye çalışıldığı gibi İslam Bilimleri alanında bilimsel bilgi öncelikle apaçık, sağlam, güvenilir ve savunulabilecek doğru bilgidir. Bu ve benzeri vasıflar taşıyan bilgiyi elde edebilmek için, öncelikle "malumat"ın kaynak ve aidiyet açısından sağlamlığının ve güvenilirliğinin teyit edilmesi gerekmektedir. Daha sonra da, içerik açısından bilgi değerlendirilir.

Kaynak ve aidiyet açısından bilginin sağlamlığı:, güvenilir, sağlam bilgiye ulaşabilmenin ön koşulu gibidir. Bilimsel bilgi, birikimli bir bilgidir; bütün bilim dallarında daha önce oluşmuş birikimin üzerine yeni bir şeyler ilave edilerek yeni bilgiler, teoriler üretilir. Her bilim adamı, eğer sağlam iş yapmak istiyorsa, öncelikle sahip olduğu, üretim için esas alacağı bilginin kaynağını iyi bilmek zorundadır. Çünkü, kaynağı bilinmeyen bilginin içerik bakımından sağlıklı bir değerlendirilmesini yapmak her zaman mümkün olmaz.

İslam Bilimlerinde bilginin kaynağı denildiği zaman akla gelen, vahiy, hadis-sünnet ve değer alimlerin görüşleri olmaktadır.

Vahiy Bilgi: Kur'an'da yer alan bütün bilgilerdir. Hz. Muhammed, kendisine gelen vahyi, vahiy katiplerine yazdırtmıştır. Bugün elimizde bulunan Kur'an, Hz. Muhammed'e gelen vahiylerden meydana gelmiştir. Kur'an'ın dışındaki bütün bilgiler, Hz. Muhammed'in söz ve fiilleri de dahil beşeri bilgi kategorisindedir. Burada akla, Hz. Muhammed'e Kur'an'ın dışında da vahiy gelip gelmediği şeklinde bir soru gelebilir. Bu soruya, kesin olarak gelmiş, ya da gelmemiş demek mümkün değildir; ancak, Hz. Muhammed, sağlığında vahiy muamelesi yapılması gereken vahyi vahiy katiplerine yazdırdığına göre, bunun dışındaki bilgiler arasında vahiy olsa bile, onlar beşeri bilgi kategorisinde olmak durumundadır.

Hz. Muhammed'le birlikte vahiy kapısı kapanmış olduğuna göre, artık, hiç kimse İslam'ın sınırları dahilinde kendisine vahiy geldiğini iddia edemez. Dolayısıyla, Müslümanların bütün tarihleri boyunca üretilen bütün bilgiler beşeri bilgidir; sonuna dek her türlü tenkit ve tahlile açıktır.

Hz. Muhammed'in söz ve fiillerinin yeri beşeri bilgi kategorisi olduğuna göre, bu bilgilerin kutsallığı diye bir şey söz konusu olmayacaktır. Aynı şekilde, bir hadisin yer aldığı kaynak da, onun sahihliğinin güvencesini oluşturmayacaktır. Buhari'nin Sahih'i, onun ölçütlerine göre sahihtir. Hadis ve sünnet, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, bazıları yazılı olarak, bazıları da yaşanarak nesilden nesile aktarılar gelmiştir. İslam uleması, lafzen ve manen mütevatir olan hadis sayısında bile ittifak sağlayamamıştır. Hz. Peygamber'den nakledilen her şey, Hz. Peygamber'le bizim aramıza, en az bir insanın girmesiyle bize kadar gelmiştir. Bir ifadede, bir kelimenin yerine eş anlamlısının bile konulmuş olması, onun değişmesi anlamına gelir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'den bize intikal eden her şeye, metodik şüphe ile yaklaşmak, bilimsel düşüncenin gereğidir. Bu yaklaşım tarzı, hadisleri ve sünneti inkar etmek, görmezlikten gelmek demek değildir. Tam tersi, Hz. Peygamber'den bize intikal ettiği söylenen her şeye, onun "örnek" alınması ve doğru anlaşılmasını kolaylaştıracağı düşüncesi ile daha bir önemseyerek yaklaşımdır. Söz konusu olan Hz. Muhammed ise, onun hakkında mümkün olabilecek en "doğru" bilgiye sahip olmak, onun peygamber olduğuna inanmanın gereğidir.

Geçmişten bize intikal eden her türlü bilgi ve belge, önemlidir, değerlidir. Ancak, bir kitabın, bilginin ya da belgenin, bize ulaşmış olması, tek başına ondan yararlanabilmek için yeterli değildir. Özellikle en önemli bilgi kaynağımız olan kitapları merkeze alarak

düşünecek olursak, onun yazarı, hangi zaman diliminde yazıldığı, niçin yazıldığı, en az içeriği kadar önemlidir. “Kaynak kritiği” de diyebileceğimiz bu eleştirel yaklaşım, içeriğin doğru anlaşılabilmesinin gereklerindedir. Kaynak kritiğinden ilk adım, yazarı tanıtmaktan geçmektedir. Her ne kadar bir metni yazarından daha iyi anlamının mümkün olabileceği iddiası var ise de, yazarı tanımanın metni doğru anlamayı kolaylaştıracağı bilinen bir husustur.

Bir alim, ne kadar bilgili olursa olsun, içinde yetiştiği koşullardan bağımsız değildir. Daha da ötesi, her insanın içinde yetiştiği ortamın ürünü olduğunu söyleyenler, pek de haksız sayılmazlar. Yazarın yaşadığı dönemi, kitabın yazıldığı ortamı bilmek de çoğu zaman yetmemektedir; yazarın o eseri hayatının hangi döneminde yazdığı da önemlidir. Mesela, Eş’ari’nin Makalat’ını, onun Mu’tezile döneminde mi, yoksa daha sonra mı yazıldığını bilmeden doğru değerlendirmek biraz zordur. Bir başka ifadeyle, Eş’ari’nin Mu’tezile hakkındaki verdiği bilgiler, Mu’tezili iken müsbet; Mu’tezili görüşlerden vazgeçtikten sonra ise, aşırı derecede olumsuzdur. Sanki, Eş’ari, kendisinin Mu’tezili bir geçmişi olduğunu silmek için özel çaba sarf etmiş gibidir.

Herhangi bir eserden iyi bir şekilde yararlanabilmenin bir diğer koşulu da, eserin ve yazarının ait olduğu yerleri bilmektir. Eserin hangi alanla ilgili olduğu kadar, yazarın hangi eğilimle eserini kaleme aldığı da önem taşımaktadır.

Kaynak kritiği, eserin yazıldığı dönem, yazarın yetiştiği ortam, bize, eserde kullanılan kavramların ve temel fikirlerin aidiyetleri hakkında sağlıklı düşünme imkanı da sağlamaktadır. Şöyle ki, İslam Düşünce Tarihi’nin en temel problemlerinden birisi, kavram, fikir, zaman ve mekan kaymasıdır. Bu durum, tarih bilinç ve bilgisinin, İslam Bilimleri açısından özel bir önem taşımasının sebeplerinden birisidir.

İçerik açısından bilginin sağlam olup olmadığı, tespit edilmeden, bilginin bilimselliğinden söz etmek mümkün değildir. Müslümanlar, on dört asırlık zaman diliminde, hayatın bütün alanlarından hiç de küçümsenemeyecek bir birikim oluşturmuşlardır. Bu birikimin her ne kadar Fıkıh, Kelam, Tefsir, Hadis gibi üretildiği alanların bir kısmı belli ise de, bu dar alanlarda bile, malumat-bilim ayrımını gerçekleştirebilmek pek mümkün değildir. Öyle ise, İslam Bilimleri Yöntemi, bize, ulaşabildiğimiz bilginin içerik açısından sağlam olup olmadığını tespit konusunda yol göstermek durumundadır. Daha önce dikkat çektiğimiz, bilginin kaynakları açısından vahyi bilgi, beşeri bilgi şeklinde tasnifi, işimizi büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Bu durumda, beşeri bilginin içeriğinin sağlamlığının araştırılmasının önünde hiçbir engel kalmamaktadır.

Bir bilginin apaçık, güvenilir, savunulabilir olması, öncelikle onun, akla, eşyanın hakikatine, olayların mantığına uygun olmasına bağlıdır.

Akıl, insanı ilgilendiren her konuda neyin doğru, neyin yanlış; neyin akla uygun, neyin akla aykırı olduğu konusunda bize yol gösterebilir. Bir meselenin aklın sınırları aşması ile, akla aykırı olması aynı şey değildir.

Kavramların güvenilirliği. İslam Düşünce Tarihi’nin en temel problemlerinden birisidir. Özellikle toplumsal boyut taşıyan kavramların, mezheplere, gruplara, cemaatlara verilen isimlerin tarihsel akış içerisinde nasıl anlam değişikliklerine uğradıkları, ve nasıl keyfi olarak kullanıldıkları maalesef çok fazla dikkat çekmeyen bir husustur. Bunun sebebi, belki de “süreç” mantığının çok fazla önplana çıkmayışı olabilir. İslam Bilimleri dediğimiz bütün alanlarda, öncelikle kavramlar konusuna özen göstermek, İslam Düşüncesinin tarihi seyrini anlamayı kolaylaştıracağı gibi, Müslümanların bilim dünyasına yapmış oldukları katkının ortaya çıkmasına da imkan sağlayacaktır.

Fikir-hadise irtibatına dikkat etmemek, zaman, mekan ve fikir kaymasının farkında olmamak, Müslümanların mevcut birikimini doğru değerlendirmeyi güçleştiren bir husustur. Hiçbir fikir, görüş ve düşünce boşlukta doğmaz; her fikrin mutlaka sosyal, siyasal, teolojik, felsefi vb. dayanak noktaları, ya da beslenme kaynakları ve oluştukları ortamları vardır. İslam Bilimlerinin hangi dalında araştırma yapılırsa yapılsın, kavram konusuna ve “fikir-hadise” irtibatına dikkat edilmediği sürece, geçmiş hakkında doğru bilgi sahibi olmak, kanaatimizce pek mümkün olmayacaktır. Bu da ancak, İslam Bilimleri alanında metodoloji konusunda bir ortak paydanın sağlanması ile gerçekleştirilebilir.

İslam Bilimlerinin hemen tamamının tarihsel bir boyutu vardır. Bu durum, tarih bilgi ve birikiminin, tarih bilincinin özel bir önem kazanmasına yol açmaktadır. Geçmiş ve tarih aynı şey değildir. Tarih, her zaman geçmişin yeniden inşası anlamına gelmektedir. Aslında geçmişle ilgili her türlü araştırma, her türlü çalışma, biz farkında olmasak bile bir tür inşa faaliyeti olarak karşımızda

durmaktadır. O zaman, önemli olan, geçmişin doğru bilgi ile, doğruya en yakın biçimde inşa edilmesine çalışmaktır. Bu durum, özellikle İslam dini ve Müslümanlar açısından özel bir önem arz etmektedir. Şöyle ki, bugün Müslümanların kafasında, birbirinden çok farklı birden çok Müslümanların Tarihi olduğu gibi, geçmişin bir şekilde kutsallaştırılması diyebileceğimiz, tarih bilincinin oluşmasına engel olan yine birden çok tarih telakkisi de vardır. Sadece “Dört Halife Dönemi” ile ilgili farklı anlayış biçimlerini örnek olarak vermek, bu ifademizin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Hariciler, Ebu Bekir ve Ömer dönemlerini ideal dönemler olarak kabul edip, ilk altı yıldan sonra Osman’ı, Tahkim’den sonra da Ali’yi tekfir etmişlerdir. Şia, imametini/hilafetin nass ve tayinle Ali’nin hakkı olduğunu, Ebu Bekir, Ömer ve Osman’ın onun hakkını gasbettiğini ileri sürer ve bu doğrultuda bir “Oniki İmam” kültür yaratır. Ehl-i Sünnet ise, “Dört Halife” dönemini ve bu dönemdeki uygulamaları farklı bir şekilde idealize etme yoluna gitmiş; halifelik sıralamasını bir tür “fazilet” sıralaması olarak görmüştür. Böylece, kısacık (otuz yıl) bir zaman dilimi ile ilgili olarak birbirinden farklı tarih inşaları ortaya çıkmış olmaktadır. İşin tuhaf tarafı, bütün mezhepler, Hz. Muhammed’in vefatından çok sonraları ortaya çıkmış olmalarına rağmen, kendilerini doğrudan Hz. Peygamber’in yaşadığı zaman dilimi ile irtibatlandırma yoluna gitmişler ve bu doğrultuda, kendi özel tarihlerini inşa etmişlerdir.

Geçmişin yeniden inşası, Hz. Muhammed’in hayatı konusunda, hatta onun söz ve fiillerinin anlaşılması konusunda da ciddi sorunlar doğurmuştur. Bugün Müslümanların kafalarındaki yaygın nübüvvet anlayışının ve peygamber tasavvurunun, Abdullah ve Amine’nin oğlu olarak dünyaya gelen, hayatının bütün aşamalarında el-emin olarak bilinen, kırk yaşlarında iken Allah katından vahiy alan Hz. Muhammed’le çok da örtüştüğünü söyleyebilmek, pek kolay değildir. Örnek vermek gerekirse, Kur’an, Hz. Muhammed’in bir beşer olduğunun altını çizer ve onu diğer insanlardan ayıran yegane özelliğın, Allah katından vahiy alması olduğunu belirtir. Mevcut yaygın anlayışta, Hz. Muhammed’in beşeri yönü, neredeyse kaybolmuş gibidir.

Fikir-hadise irtibatı, fikirlerin hangi zaman ve mekanda, hangi olaylarla irtibatlı olarak doğduklarını ve hangi olaylarının nasıl etkilediklerini tespit etmektir. İslam Düşünce tarihinde, söz gelişi, hicri üçüncü asrın kavramları ile, Hz. Peygamber’in yaşadığı zaman diliminin olayları anlatılmış; ya da tersi olmuştur.

İslam Bilimleri kümesi içinde yer alan bütün disiplinler, bugüne tarihsel bir birikim olarak, muayyen süreçler halinde ulaştığı gibi, hemen tamamı, bir şekilde Müslümanların geçmişindeki ilgi alanına giren bir damar ve onun etrafındaki oluşumlarla ilgilenirler. Kısaca, her disiplinin mutlaka tarihsel bir boyutu vardır. Bu sebepten, İslam Bilimleri Yöntem’i, bu gövdeden beslenen bütün bilim dallarına, tarih bilgi ve bilinci konusunda ortak payda kazandırarak, yürüyecekleri güzergahlarla ilgili yol haritaları temin eder.

İlahiyat alanındaki çalışmaların bilimselliği sorunu, öncelikle, bu alana bakış açımızla doğrudan ilgilidir. Eğer ilahiyat alanını, sadece, genel din alanı içinde, dinsel bilgilerin oluştuğu bir bilgi havuzu olarak görürsek, o zaman, bu alanda yapılan çalışmaların bilimselliğinin bile tartışılması anlamsız olacaktır. Ancak, daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi, din alanı, hem bir bilgi alanı, hem de bilim alanı olmak durumundadır. Çünkü, din alanında da bilimsel bilgiye ihtiyaç olduğu her türlü tartışmanın ötesindedir. Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi, artık bilim, sadece Doğa Bilimleri olarak anlaşılmamaktadır. Artık katı Pozitivizm’in etkileri günden güne azalmakta; onun yol açtığı bir tür “bilimsel dogmatizm” yerini, göreceliliğe bırakmaktadır. Daha açık bir ifade ile, bütün dünyada, bilim alanında göreceliliği öne çıkartan, yeni ciddi arayışlar vardır. Bu doğrultuda, bize düşen, hem bu yeni arayışlar çerçevesinde yeni bir bilim paradigmasının oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak; hem de İslam Bilimleri alanında sağlıklı bir bilimsel birikimin oluşmasına imkan sağlamaktır.

İnsanlığın yeni bir bilim paradigmasına ihtiyacı vardır.

Yeni bir bilim paradigmasının oluşmasında, Müslümanların yapabilecekleri çok şey vardır. İşin gerçeği, bu Müslümanlar için, belki de var olabilme, etkin olabilme ve yeni bir uygarlık yaratabilme yolunda son şanstır.

Bu paradigmanın temelini, insanın varlık yapısı oluşturur. İnsan ürünü olan bilim, insan için vardır; amaç, bilim değil insandır. Bilim, insanın kendisini, çevresini, evreni ve evrende olup bitenleri doğru olarak anlama ve açıklama çabasıdır. Bir başka ifadeyle bilim, insanın hakikati, doğruyu ve anlamı arayış sürecidir. Bu arayış, insanın ayakları yere bastığı zaman, yani güvenilebilir, sağlam bilgi birikimi gerçekleştirdiği zaman sağlıklı bir şekilde sürdürülebilir. Aynı şekilde din de, insanın insanlığını en iyi şekilde gerçekleştirebilmesi için bir araçtır. Bilim, dinin daha iyi anlaşılması ve yaşanması konusunda insana destek olur, din de, bilimin insan onurunu zedeledikten, insanın önünü aydınlatmasına katkı sağlar. Gerçekten de, insanlığın gidişinde yeni açılımlar, ancak,

insan fitratına uygun bir bilim ve teknoloji ile ve din ve bilimin birbiri ile ahenk içinde, işbirliği içinde olmalarına bağlıdır.

Bilimsel bilgi, apaçık, sağlam, güvenilebilir; kanıtları olan (belgeye dayalı), savunulabilir bilgi olduğuna göre, İslam gibi bir dinin, böyle bir bilgi ve bilgilenme süreci ile problemi olması hiç mümkün olmayacağı gibi, İslam'ın istediğinin bu tür bilimsel bilgi olduğunu söylemek herhalde pek de yanlış sayılmamalıdır. Allah insanı yaratıcı yeteneklerle donatmış (isimlerin öğretilmesi, ruhundan üflemesi) ve insana madde üzerinde tasarruf imkanı vermiştir. İnsan, insanlığını en iyi şekilde gerçekleştirebilmek/ hayat sınavını başarı ile tamamlayabilmek ve iyi, güzel doğru olanı yaratabilmek (salih amel) için yaratılmış olan bir varlıktır. Apaçık, doğru, sağlam, güvenilir bilgi olmadan bu söylediklerimizin gerçekleştirilmesi pek mümkün değildir.

Kur'an, hayatın bütün alanlarında doğru (sağlam, güvenilebilir) bilgiyle ve belgeye dayalı olarak düşünülmesini, konuşulmasını ve hareket edilmesini istemektedir. Kur'an'ın bu tavrı, bilim diline, "bilimsel bilgi" olarak tercüme edilebilir. Müslümanların öndöt asrı aşan zaman diliminde ürettikleri, bugün tabir uygun görülürse, atıl bir vaziyette, kendisine ulaşacak elleri beklemektedir. Oysa, bütün insanlığın bu birikime ihtiyacı vardır. İslam Bilimleri, bu birikimin ana damarlarıdır. Bu alanda oluşturulacak sağlıklı ve sağlam bir yöntem ortak paydası, öncelikle Müslümanların tarihsel birikimlerinin anlaşılmasını ve yeniden bilgi üretiminde kullanılabilir hale gelmesini sağlayacaktır. Belki de, bütün insanlık için gerekli olan, yeni bir bilim anlayışına dayalı yeni bir uygarlığın kapılarını bize, bu yeni yöntem ortak paydası sonucu yaratılacak bilimsel birikim sağlayacaktır.

Dindar olmakla, din konusunda bilgi sahibi olmak aynı şey olmadığı gibi; din konusunda bilgi sahibi olmakla, din alimi olmak, din konusunda bilimsel bilgilerden hareketle yeni bilgiler üretmek de aynı şey değildir. Hatta, din konusunda bilimsel faaliyette bulunmakla, din konusunda fikir üretmenin de aynı şey olmadığına dikkat çekmek gerekmektedir. Sıradan insanlardan daha fazla bilgi sahibi olanlar, bu konuda çeşitli düzlemlerle fikir geliştirebilirler, görüşlerini ortaya koyabilirler. Ancak, bunlar, sadece düşünce düzeyinde kalır; bilimsel bilgi niteliği taşımaz. Din alanında bilimsel bilgi üretmek, ancak bilimsel yöntemlerle mümkün olabilir. Kısaca, fikir adamlığı başka, bilim adamlığı başkadır; her bilim adamının fikir adamı olma imkanı vardır; fakat her fikir adamı, bilim adamı değildir.